

104. rocznica wybuchu I powstania śląskiego

17 sierpnia 2023

104 lata temu, w nocy z 16 na 17 sierpnia 1919 r. wybuchło I powstanie śląskie. Zakończyło się po 10 dniach, nie osiągając celu. Przygotowało jednak grunt pod dwa kolejne zrywy i, w konsekwencji, przyłączenie części regionu do Polski w 1922 r.

<https://www.youtube.com/watch?v=0h7j6e9U0Ss>

Według wydanego przez katowicki IPN popularyzatorskiego opracowania pt. „Powstańcy Śląscy”, w walkach I powstania śląskiego po stronie polskiej zginęło ok. 500 osób, jednak ofiar niemieckich represji po zdławieniu powstania, również wśród ludności cywilnej, było znacznie więcej. Łącznie szacuje się, że w 1919 r. życie straciło w regionie ok. 2,5 tys. Polaków.

Jak przypomina IPN, druga połowa XIX w. przyniosła na Górnym Śląsku, należącym wówczas do Prus, polskie odrodzenie narodowe, które objęło znaczną część mieszkańców tego obszaru, zwłaszcza robotników i chłopów. Przyczyniły się do tego liczne polskie organizacje o charakterze kulturalnym, sportowym, a czasem też politycznym. Wybuch I wojny światowej czasowo przygasił polskie nastroje na Górnym Śląsku; odrodziły się one jednak w 1918 r., gdy nadchodząca klęska Niemiec umożliwiła realizację polskich aspiracji narodowych.

Impulsem, który przyczynił się do reaktywacji zawieszanej po wybuchu wojny działalności polskich organizacji na Górnym Śląsku, było przemówienie Wojciecha Korfanteo w Reichstagu z 25 października 1918 r., w którym zażądał on przyłączenia Górnego Śląska do przyszłego odrodzonego państwa polskiego.

Na rozpoczętej w styczniu 1919 r. w Paryżu konferencji pokojowej strona polska przedstawiła żądanie przyłączenia

Górnego Śląska do Polski; jednak na mocy traktatu wersalskiego, podpisanego 28 czerwca 1919 r. postanowiono, że o przynależności tego obszaru zdecyduje plebiscyt. Z tego rozwiązania nie była zadowolona żadna ze stron. Niemiecka administracja i policja zareagowały falą represji wymierzonych w działaczy polskich. Z kolei polskie środowiska patriotyczne, inspirowane przykładem Wielkopolski, dążyły do wywołania powstania, zmierzającego do przyłączenia Górnego Śląska do Polski bez plebiscytu.

Do radykalizacji nastrojów społecznych przyczynił się też powojenny kryzys gospodarczy, który znacząco odbił się na sytuacji materialnej ludności. Do powstania parli przede wszystkim członkowie Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska (POW). Przeciwny był Korfanty, obawiający się reakcji aliantów zachodnich.

Powstania nie mogło efektywnie wesprzeć państwo polskie, wówczas zaangażowane w walki na Wschodzie; w tej sytuacji kilkakrotnie zapowiadanych terminów wybuchu powstania nie dało się dotrzymać. W czerwcu 1919 r. wybuchło tzw. powstanie oleskie, które zostało szybko przez Niemców zdławione. Na brak jednolitego stanowiska w obozie polskim nałożył się chaos w samej POW. Doszło też do dekonspiracji i aresztowania licznych działaczy.

Represje ze strony władz niemieckich doprowadziły do dalszego zaostrzenia się nastrojów. W sierpniu wybuchł na Górnym Śląsku strajk, którego uczestnicy domagali się m.in. usunięcia z zakładów przemysłowych członków niemieckich bojówek terroryzujących ludność. 15 sierpnia 1919 r. miała miejsce masakra robotników, którzy stawili się w kopalni Mysłowice z żądaniem wypłaty należnych poborów. Gdy wzburzony tłum wtargnął na teren kopalni, chroniący ją żołnierze niemieccy otworzyli ogień. Zginęło siedmiu górników, dwie kobiety i trzynastoletni chłopiec.

Wiadomość o masakrze zbulwersowała ludzi i zradyzalizowała

nastroje społeczne. Powstanie wybuchło 17 sierpnia 1919 r. Walki powstańcze w krótkim czasie objęły powiaty pszczyński, rybnicki, katowicki oraz te, w których mieszkał znaczny odsetek ludności polskojęzycznej. Po początkowych sukcesach oddziałów powstańczych, niemiecki Grenzschutz sprowadził posiłki. Powstańcy dysponujący bronią ręczną nie byli w stanie przeciwstawić się broni maszynowej, artylerii, samochodom opancerzonym i pociągom pancernym. 24 sierpnia 1919 r., ze względu na beznadziejnie położenie oddziałów powstańczych oraz wzrastające represje ze strony władz niemieckich, dowódca Alfons Zgrzebniok wydał rozkaz zaprzestania walk.

Ocenia się, że w tym czasie na całym Górnym Śląsku stacjonowało 70-80 tys. żołnierzy niemieckich. Przy takiej przewadze przeciwnika powstańcy byli skazani na niepowodzenie. Najpoważniejsze walki rozegrały się w powiatach katowickim, pszczyńskim i rybnickim. Mimo lokalnych sukcesów odniesionych przez powstańców przyniosły one niepowodzenie stronie polskiej. Do ostatnich starć doszło 26 sierpnia 1919 r.

Po klęsce I powstania organizacje na Górnym Śląsku ogarnęły kryzys wywołany przegraną, niemieckimi represjami oraz ucieczką tysięcy powstańców do Polski. Następne miesiące przyniosły uspokojenie nastrojów. Jak wskazują historycy, I powstanie śląskie, choć zakończone porażką, przygotowało grunt pod dwa kolejne zrywy. Drugie powstanie śląskie, z 1920 r., było odpowiedzią polskich organizacji na działania niemieckie przed mającym tam się wkrótce odbyć plebiscytem. Powstanie ogłosiły Dowództwo Główne Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska oraz Polski Komisarjat Plebiscytowy.

Rozkaz do walki wydano 19 sierpnia 1920 r. – powstanie zaczęło się w nocy z 19 na 20 sierpnia i objęło praktycznie cały okręg przemysłowy. Bezpośrednim celem dowódców było wyparcie niemieckiej Policji Bezpieczeństwa z obszaru plebiscytowego, a także likwidacja niemieckich organizacji paramilitarnych i bojówek.

Dowodzeni z Dąbrówki Małej (obecnie dzielnica Katowic) powstańcy m.in. szybko zniszczyli na całym terenie sieć łączności i opanowali powiaty: katowicki i bytomski oraz większość tarnogórskiego, rybnickiego, zabrzańskiego i lublinieckiego. Akcja zakończyła się 25 sierpnia na rozkaz jej dowódców.

Dzień wcześniej Międzysojusznicza Komisja Plebiscytowa ogłosiła rozwiązanie niemieckiej policji i powołała Policję Górnego Śląska o polsko-niemieckim składzie. Polska strona sporu uzyskała też zapewnienie ukarania przywódców antypolskich ekscesów i usunięcie z obszaru objętego plebiscytem osób, które przybyły tam po 1 sierpnia 1919 r.

20 marca 1921 r. na Górnym Śląsku odbył się plebiscyt. Uczestniczyło w nim 96,5 proc. osób z obszaru plebiscytowego. Za przynależnością do Polski głosowała mniejszość – 40,3 proc. głosujących. W reakcji na niekorzystny dla Polski werdykt interpretującej wyniki Międzysojuszniczej Komisji Plebiscytowej (Polska miała otrzymać tylko powiaty pszczyński i rybnicki), wybuchło trzecie powstanie śląskie – w nocy z 2 na 3 maja 1921 r. W wyniku tego zrywu Rada Ambasadorów zdecydowała o korzystniejszym dla Polski podziale Śląska.

Z obszaru plebiscytowego – czyli ponad 11 tys. km kw. – zamieszkanego przez ponad 2 mln ludzi, do Polski przyłączono 29 proc. terenu i 46 proc. ludności. W Polsce znalazły się m.in. Katowice, Świętochłowice, Królewska Huta (obecny Chorzów), Rybnik, Lubliniec, Tarnowskie Góry i Pszczyna. Podział był też korzystny dla Polski gospodarczo – na przyłączonym terenie znajdowały się 53 z 67 istniejących kopalni, 22 z 37 wielkich pieców oraz 9 z 14 stalowni.

Autorstwo: Krzysztof Konopka (PAP)

Źródło: NaukawPolsce.pl